

РОЗДІЛ 2

ВЗАЄМИНИ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА ЗІ ЗНАКОВИМИ ПОСТАТЯМИ ЙОГО ЕПОХИ

Гнатюк Михайло Іванович — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури і порівняльного літературознавства Львівського національного університету імені Івана Франка

ІВАН ФРАНКО І ВОЛОДИМИР ГНАТЮК: У НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА ТА ПОЗА НИМ

Діяльність видатних представників української гуманітарної науки у Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка — одна з найяскравіших сторінок у праці цієї інституції, що стала прообразом Національної Академії наук.

Серед учених, які працювали у цій науковій інституції у другій половині 80-х років XIX ст., був Іван Франко, який ще у 1889 р. на одному із засідань редакційного комітету часопису «Правда» разом з Олександром Барвінським та Олександром Кониським розробив проєкт видозміни статуту літературного товариства з метою утворення наукового товариства академічного типу у Львові за зразком сербського наукового товариства «Друштво» або колишнього краківського «Towarzystwa przyjaśoił nauk».

Проте тільки з переїздом М. Грушевського з Києва до Львова у 1894 році полегшився процес залучення до різноманітних підрозділів НТШ широкого кола талановитих перспективних науковців. Іван Франко став членом НТШ ще у 1893 році. З 1897 р. він став членом президії товариства як референт філологічної секції. У 1892, 1898, 1904 роках вчений брав активну участь у реформуванні статутів НТШ. Характерно, що зміни у статуті НТШ, які І. Франко вніс у 1904 р. з невеликими доповненнями, зберігалися у статуті товариства до 1939 р.

І. Франко був одним з найдіяльніших співробітників «Записок НТШ», офіційним, неофіційним редактором багатьох томів «Етнографічного збірника», видавничої серії «Пам'яток українсько-руської мови і літератури», «Літературно-наукового вістника», «Матеріалів українсько-руської етнології», «Українсько-руського архіву». В НТШ він видавав твори Ю. Федьковича, «Кобзар» Т. Шевченка у 2 т. (1908).

І. Франко мріяв про урядову дотацію для переміни НТШ в українсько-руську Академію наук.

Після перетворення літературного товариства ім. Т. Шевченка на початку 90-их років XIX ст. на наукове у ньому працювало чимало видатних діячів української культури. Три основні кити, на яких трималася праця товариства, це Михайло Грушевський, Іван Франко та Володимир Гнатюк. Саме завдяки їх діяльності у 1898–1907 рр. наукова гуманітарна праця набула загальноєвропейського масштабу.

Михайло Грушевський як голова товариства, Іван Франко як голова філологічної секції та Володимир Гнатюк як незмінний учений секретар зробили наукову діяльність у Товаристві надзвичайно плідною.

Після закінчення Львівського університету у 1898 році В. Гнатюк одержав призначення на посаду учителя на провінції. М. Грушевський, розуміючи, що молодий перспективний учений може загубитися, запропонував йому місце секретаря Наукового Товариства ім. Т. Шевченка та працю в «Українсько-руській Видавничій Спілці».

Це був час, коли І. Франко після звільнення з щоденної важкої праці у часописі «Kurjer Lwowski» (1897) посварився і з українською, і з польською громадою. Великий поет і громадянин знаходив розраду у художній творчості та праці в НТШ.

В. Гнатюк знав І. Франка ще з часів співпраці у «Житті і слові». Тому, коли у 1897 у І. Франка була головою нова збірка віршів, В. Гнатюк запропонував «Академічній громаді» видати цю збірку і виплатити поетові відповідний гонорар. Як згадував В. Гнатюк, «Академічна громада» прийняла пропозицію, розпоряджаючи тоді потрібною квотою у своїм запомоговім фонді, і уповноважила мене полагодити справу з поетом, виплачуючи тому 100 зол. (200 кор.) титулом гонорару (на тодішній час доволі значна квота). Ось таким чином вийшла в кінці 1897 року збірка поезій Ів. Франка під назвою «Мій Ізмарад» [2, с. 295].

В. Гнатюк був одним з ініціаторів та головою ювілейного комітету святкування 25-річного ювілею творчості І. Франка у 1898 році. За пропозицією вченого ставилося питання не тільки пошанувати працю письменника, а й заснувати фонд допомоги літераторам, головою якого став В. Гнатюк. «На ювілейний дар поета молодь зібрала близько 700 зол. (1400 кор.), Наукове Товариство ім. Шевченка доложило решту від себе (коло 600 кор.) і на концерті передало ювіляркові в окре-

мій шкатулці 2000 кор. — до того часу небувалий подвиг для Галичини» [2, с. 296].

Як згадували сучасники, під час святкової академії, яка відбулася у залі «Frohsinn» (сьогодні на цьому місці у Львові готель «Жорж»), на сцені висів портрет роботи Івана Труша, а пізніше голова ювілейного комітету передав цей портрет як дар Науковому Товариству ім. Шевченка.

Як голова комітету В. Гнатюк ініціював ряд видань до 25-річного ювілею творчої діяльності письменника. Серед них — збірник «Привіт Івану Франку» з працями письменників, присвячений ювілярові; Список творів письменника на 7 друкованих аркушах. На жаль, Агатагел Кримський не закінчив біографію І. Франка, а тому вона була розсипана. Збірка «Єзуїт», яка мала включати три оповідання, так і не була завершена, з'явилися тільки два з трьох, і пізніше з додатком інших ці твори були видані в «Українсько-руській Видавничій Спілці». Цей же ювілейний комітет під орудою В. Гнатюка випустив збірку музичних композицій до поезій І. Франка під назвою «Зів'ялі листки».

І. Франко брав активну участь у роботі «Літературно-наукового вістника» — цього першого справді європейського формату часопису, що почав виходити з 1898 року. Про подій того часу, пов'язані зі співпрацею М. Грушевського, І. Франка та В. Гнатюка, згодом згадував В. Гнатюк: «Сей факт не тільки визволив Франка від безробіття, але мав велике значення для дальшого розвитку НТШ. Десять найкращих літ життя (1898-1907) віддав він (І. Франко — М. Г.) цілковито праці для української літератури й науки, і найліпші його праці й твори постали власне в тім часі. Та не тільки він сам працював у товаристві, але й притягав інших, подавав ініціативу до праць, керував ними.

О. Борковський швидко уступив з комітету, редактором був О. Маковей, а Ів. Франко головним співробітником. Та коли в березні 1899 року перенісся О. Маковей до Чернівців, став головним редактором І. Франко і на цьому становищі витривав до кінця 1906 р. — до перенесення друку «ЛНВ» до Києва...» [2, с. 296].

«Українсько-руська Видавнича Спілка» — провідне українське видавництво, започатковане у 1899 році. До складу дирекції видавництва входили М. Грушевський, І. Франко, В. Будзиновський, В. Гнатюк, В. Охримович, Н. Кобринська, М. Мочульський, І. Раковський, І. Кревецький та ін. Як пише у своїй праці Б. Якимович, «Спілка ста-

вила собі за мету організувати систематичний випуск творів українських письменників та перекладів зі світової літератури й забезпечити авторам систематичну оплату їх праці: першим українським видавництвом, яке платило гонорар авторам, було Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Головні редактори УРВС — І. Франко та В. Гнатюк — мали завдання не лише готувати програму видань, а й виконувати різні технічні справи — листувалися з авторами, вели коректу тощо» [5, с. 308].

І. Франко найактивніше працював у УРВС і, як вважає Б. Якимович, був причетний до 8-ми серійних книжок видавництва. З поміж серійних видань УРВС слід виділити десятитомник В. Шекспіра в перекладах П. Куліша (1899–1902), підсерію «Писання Івана Франка» (1909–1914), позасерійні видання в УРВС — антологію «Акорди» (1903) та повість «Великий шум» (1908), які мають свою специфіку й не «лягають» у концепцію звичайних видавничих серій» [5, с. 314].

УРВС «видало більше 300 назв книг і брошур, не враховуючи сюди «Літературно-наукового вістника», який вона перейняла 1905 року від Наукового Товариства ім. Шевченка і вела його зразу у Львові, а опісля у Києві аж до припинення та продовжує видання у зменшенім об'ємі від мая 1922 р. Головними редакторами її книжок (поза «Літературно-науковим вісником») був автор стрічок, що зредагував їх поперх 150 зовсім безплатно покійний Іван Франко (так само безплатно)» [1, с. 61].

І. Франко цінував В. Гнатюка не тільки за його талант організатора наукової роботи в НТШ, «Українсько-руській Видавничій Спілці», а й за його наукову фольклористичну діяльність. У рецензії на видання В. Гнатюка «Коломийки», т. 2 (1906) І. Франко писав: «Етнографічна комісія постановила видати корпус коломийок. Сприяли цьому намірові різні обставини, головню те, що членом комісії єсть д. Гнатюк, феноменально щасливий збирач усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів мабуть не дорівняв ні один. Протягом літ він попри інші матеріали зібрав також коло 1000 коломийок, які у зв'язку з друкованими досі збірками Вацлава з Олеська, Головацького, Щасного Саламона, Шухевича, Колесси дали основу корпусу» [4, с. 148].

Фольклористичну збирацьку діяльність В. Гнатюка І. Франко оцінив на фоні збирачів народної творчості в усій Україні. І. Франко наголосив, що зібрані В. Гнатюком коломийки не виходять за межі

Галичини і Буковини, а отже з об'єктивних причин не представлена. Поширення цього жанру фольклору в усій Україні. При цьому І. Франко наголосив, що В. Гнатюк виконав тільки половину задуманого, а до того, що сучасник не має досі «зведеного в один корпус такого багатого комплексу, як коломийки любовні, і що нові доповнення, зібрані з уст люду, напевно змусять д. Гнатюка до чотирьох томів додати ще може п'ятий або шостий, — і будемо мати поняття про велич того відламу нашої людової поезій, відламу, яким, мабуть, у такій численності, різносторонності та свіжості мотивів не може повеличатися ні один інший народ» [4, с. 148].

На думку І. Франка, ні Schnadahüpfeln (частівки — нім., діал. М. Г.) німців, ні краков'яки та мазурки у поляків, ні «частушки» у росіян, «ані багатством тем, ані яркістю колориту, різноманітністю тону та правдивістю чуття, ані числом не можуть іти в порівняння з нашими коломийками» [4, с. 149].

Таким чином у невеликій рецензії І. Франко дав вичерпну картину значення фольклорних записів В. Гнатюка не тільки для української науки про народну творчість, а й для усїєї європейської фольклористики.

І. Франко разом з М. Грушевським був ініціатором першої подорожі В. Гнатюка на Закарпатську Україну (Угорську Русь), яку фінансово підтримало НТШ. Наслідком цієї подорожі стала обширна розвідка В. Гнатюка про Закарпаття, Пряшівщину, Бачку у Сербії, Банат у Румунії. Шеститомна праця В. Гнатюка «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» вийшла з присвятою автора: «Високоповажним панам професорові М. Грушевському і докторові Івану Франкові — подвижникам українсько-руської науки, приятелям і учителям молодіжї свою працю присвячує ученик».

В. Гнатюку належить особлива роль у опіці над хворим І. Франком в останні роки життя поета. Він був присутній при поверненні І. Франка після лікування у Словенії у квітні 1908 року. Розуміючи небезпеку хвороби І. Франка, пов'язаної з галюцинаціями, В. Гнатюк намагався перевести розмову про останні новини, зокрема про вбивство намісника Галичини Потоцького студентом Січинським. Позатим, В. Гнатюк разом з М. Мочульським був серед тих, хто опікувався у час хвороби. Зокрема він помістив поета у заклад Свйонтковських. Як згадував М. Мочульський, «на другий чи третій день я йшов з Гнатюком, ми здибали на дорозі молодшого лікаря санаторію — д-ра Степа-

на Свйонтковського і поспитали його про стан здоров'я поета. Він сказав нам, що з поетом дуже погано і що як зайдуть які комплікації, то смерть його може наступити дуже скоро. Очевидячки, він обіцяв нам, що санаторій зробить усе можливе, щоб здоров'я поета поправити» [3, с. 533].

Побут І. Франка у закладі Свйонтковських був дуже непростий. Під час чергових відвідин В. Гнатюка та М. Мочульського лікарі не дозволили побачитись з поетом. Тим часом В. Гнатюк і М. Мочульський намагалися знайти рукописи І. Франка з Ліпіка. «Показалося, що на бажання поета рукописи спалив його син Тарас, і лише в одній з книг, що поет узяв був з собою, ми знайшли на листочках білого паперу три поезійки: 1) «Хоч забудеш ти за мене...»; 2) «Знов кличеш ти мене, моя богине»; 3) «Честь творцеві тварі» (уривок), — які сміливо можна назвати лебединим співом поета; початок новели «Єзуїт» (сцена на залізничному двірці) і декілька сороміцьких приповідок» [3, с. 534].

У час хвороби І. Франка у 1909 році К. Бандрівський, В. Гнатюк та М. Мочульський радилися, як допомогти йому під час поїздки до Одеси. У хворого поета була нав'язлива ідея, що там, в університеті замуrowаний рукопис з описом чудотворних ліків на його недугу. Як згадував М. Мочульський, «Бандрівський радився зі мною та й Гнатюком, що йому робити з Франком, бо і грошей немає і нема йому чого їхати в Одесу, а тут клопіт з їздою, коли впреться і захоче їхати» [3, с. 537]. Коли цей тріумвірат зробив усе, щоб І. Франко не одержав російського паспорта, то поетові вдалося дістати його через Чернівці та в листопаді поїхати таки до Одеси. Як згадував М. Мочульський, «з Одеси прийшов лист до Львова мабуть від д-ра Липи або від д-ра Луценка, в якому один з них сповіщав, що Франко в Одесі, і в якому були описані вражіння, які він зробив на тамошніх українців» [3, с. 537].

1914 рік мав бути ювілейним подвійно. «Товариство бажало дуже урочисто відсвяткувати столітні роковини уродин свого патрона та обходити ювілей 40-літньої літературної праці Івана Франка. Проектовано урядити святочні збори товариства з академією та з'їзд українських учених, письменників і артистів із усієї української території. Розписано конкурс на написання критичної біографії поета та визначено на неї 1000 рублів премії з фонду Ол. Кониського. Постановлено видавати премії тим ученим, що виладять у сім році наукові праці про Т. Шевченка. Постановлено владити фототипічне видання записної

книжечки Поетової та першого «Кобзаря» і присвятити два томи «Записок» для праць про Шевченка»[1, с. 81]. До того мала бути підготовлена бібліографія «Ševčenkiana», відгуки сучасників про творчість поета та словник Шевченкової мови.

Ювілей І. Франка планувався скромним і мав закінчитися пам'ятковим збірником у честь поета і почесним дарунком. І хоча для збірника І. Франка були зібрані праці та майже всі підготовлено до друку, події І світової війни все перекреслили. Збірник «Привіт Іванови Франкови в сорокалітє його письменницької праці 1874–1914» вийшов уже після смерті поета з підписом голови ювілейного комітету В. Гнатюка та членів І. Труша, С. Томашівського та І. Кривецького.

Після смерті І. Франка В. Гнатюк не переставав турбуватися про його творчу спадщину, фінансову допомогу сім'ї друга. Незадовго до своєї кончини В. Гнатюк написав статтю до 10-річчя смерті геніального письменника і вченого.

В. Гнатюк пережив свого великого вчителя і сучасника І. Франка на близько 10 років. В останні роки життя його бурхлива наукова діяльність поступово затихала. Однак створене в останні роки ХІХ – на початку ХХ ст. великою трійцею — І. Франком, М. Грушевським та В. Гнатюком увійшло в золотий фонд української науки.

Література

1. Гнатюк В. Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Мюнхен-Париж, 1984. 176 с.
2. Гнатюк В. І. Франко і Наукове Товариство ім. Шевченка. *Спогади про Івана Франка*. Львів: Каменяр, 2011. С. 294-297.
3. Мочульський М. 3 останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916). *Спогади про Івана Франка*. Львів: Каменяр, 2011. С. 509-540.
4. Франко І. Володимир Гнатюк. Коломийки, Т. II. *Франко І. Зібр. творів: У 50 т.* Т. 37. С. 147-149.
5. Якимович Б. І. Франко-видавець. Львів: ЛНУ ім. І. Франка. 691 с.